

ARANYÁSÓK PROFÁN TÍZPARANCSOLATA, KALIFORNIA, 1849

TÓTH ÁGNES¹

1. Bevezető

A Bányász Tízparancsolat, (Hansen, 1853)² az aranyláz szülötte. Az aranyláz és Kalifornia a köztudatban szetereotíp módon kötődnek egymáshoz. Ez annak köszönhető, hogy a világtörténelem ezen epizódja Kaliforniát egyrészt kimozdította határvidéki helyzetéből, a gazdasági stagnálásból, elindította a modernizáció útján. Másrészt párhuzamosan zajlott –azok folyamatát felgyorsítva– más jelentős történeti eseményekkel, amelyek egy évtizeden belül megváltoztatták, meghatározták Kalifornia jövőjét és hozzájárult egy évtizedek óta tartó folyamat gyors lezárásához: az Amerikai Egyesült Államok nyugati partig terjedő expanziójának kiteljesedéséhez, a mexikói *Alta California*, a jelenleg köztudatban élő *Californiájává* válásához.

Az aranylázat Kevin Starr (1973) is úgy értékeli, hogy hatása kettős, ellentmondó volt. Kalifornia eleinte valóban elsősorban a kalandvágyó idegenek vadászterülete. Meghatározó volt az önzés, a gyors meggazdagodás vágya, uralkodó hangulat a bizonytalanság, az anyagiasság. Szerinte Henry David Thoreau egészen odáig megy, hogy az aranylázat az amerikai kultúra csődjének minősíti, gondolván, hogy Kaliforniába menni, egyenlő volt közelebb kerülni pár mérfölddel a pokolhoz. Ralf Waldo Emerson azonban ellentmond neki, ő úgy értékelte, hogy Kalifornia civilizálta végül a kalandorokat (Starr, 1973:65–66). Az aranyláz „küldetése” jó és rossz is egyben. Végül is Kalifornia egy elmaradott határvidéki területből először „provincia”, majd állam lett (Starr, 1973:65). Jelenleg a világ egyik leggazdagabb országa.

A Bányász Tízparancsolat Kalifornia történetének ebben a válságos és egyben fordulópontot jelentő időszakában, ráadásul a politikai interregnum idején született, amikor a Mexikói Egyesült Államok már nem, az Amerikai Egyesült Államok még nem tudta hatalmát, jogrendszerét érvényesíteni, és az önállósulni szándékozó Kalifornia első, saját alkotmánya még készülöben volt (1849. június-november), s mire megszületett, érvényesülését már elsodorta az emberáradat. A jogi bizonytalanság és az újonnan érkezettek, az ún. 49-esek, valamint a sokfelől érkező különböző nemzetiségű és változó társadalmi csoportot képviselő emberek nagy száma szükségessé tették, hogy a felmerülő társadalmi, migrá-

---

¹ E tanulmány a Horvát, Zita – Rada, János (szerk.) (2017). *Társadalomtörténeti Tanulmányok Tóth Zoltán emlékére*. (Miskolc: Egyetemi Kiadó. 187–203) című tanulmánykötetben megjelent munka módosított, kiegészített változata.

E sorok révén köszöntem meg bátyám, Tóth Zoltán figyelmét, amivel tevékenységemet követte, és segítségét, amikor átadta az általa összegyűjtött anyagot a Tízparancsolatról.

² Itt jelzem, hogy az internetes források esetében néhol hiányoznak a pontos információk, az anyagok több évvel ezelőtti letöltéséből adódóan. A felhasznált irodalomjegyzékben e források eredeti adatai után csak az elérhetőség, esetleg a sorozat címe jelenik meg. A teljes anyag eredeti formájában 2004-ben került előadásra.

ciós, beilleszkedési problémák helyi megoldására az önszabályozás különböző formái szülessenek.

Bár az interregnum időszaka Kaliforniának az Amerikai Egyesült Államokba államként való betagozódásával (1850. szeptember 9.) lezárult, az új szisztéma bevezetése ellenére is maradt a bizonytalanság, nem volt felhőtlen a törvények betartatása –lényegében a gondok továbbéltek, ennek egyik jele, hogy például az öntevékenyen szerveződő vagy ideiglenesnek szánt rendvédelmi szervezetek (például *The Hounds*) túléltek a hivatalos törvényes szervezetek létrejöttét, sőt azok hatástalansága miatt, még annak ellenében is működtek.

Az önszabályozás kezdetben indokolt szükségességét jelzi a Bányász Tízparancsolat születése is. Szerzője *James Mason Hutchings* (1818–1902) angol származású, 1848-ban érkezett Amerikába, és az úgynevezett 49-esek, vagyis az arany vonzásában induló, többségében az Amerikai Egyesült Államokból érkező aranybányászok egyike. Írása lényegében humorosnak szánt parafrázis, ami számomra is ürügy. Én sem vallási tételek elemzésére vállalkozom, hanem arra, hogy meséljek, mit árulnak el az egyes parancsolatok az aranybányászok életéről, ehhez felhasználom az aranyláz résztvevőinek írásait is. Jelenleg csak az idézett szerzőkről szólok.

2. Szemtanúk és források

Az emlékező kaliforniaiak gyakorlatilag mind bevándorlók. Kalifornia két történeti korszakában, 1848 előtt, illetve után, más-más körülmények között érkeztek, másként tudtak vagy akartak a helyi szokásokhoz alkalmazkodni vagy nem alkalmazkodni –ez írásaik szemléletét is meghatározza. A választott írások különböző műfajt képviselnek. Többségének közös vonása, hogy szemtanúi leírás.

Az idézett szerzők közül az 1848 előtti bevándorlók többsége a helyi lehetőségeknek megfelelően marhatenyésztéssel és kereskedéssel is foglalkozott –nemegyszer eredeti hivatásuk mellett–, számukra az aranyláz kellemetlenségei mellett egyben új piacot is jelentett.

Egyikük, a spanyol származású Mariano Guadalupe Vallejo(1807/8–1890) született kaliforniai, második nemzedéknek számít. A mexikói időszakban a San Francisco erőd (*presidio*) katonai parancsnoka, a szekularizáció (1833) után a Dolores misszió birtokainak felügyelője, majd birtokosa, 1835-től a civil kormányzat mellett, ő a katonai főparancsnok. Részt vesz a kaliforniai alkotmányozó konvencióban. Az amerikai időszakban szenátor (*Heath Antology*, 1994:2001–2012).

William Heath Davis (1822–1909) apja révén angol-amerikai, bennszülött anyja révén hawaii, *canaca* eredetű. Sokszor jár, de csak 1838-tól él folyamatosan Kaliforniában. Felesége spanyol, házassága feltételeként mexikanizál, de semleges marad (Davis,1929). Vallejo és W. H. Davis írásai utólag született emlékiratok. Hubert Howe Bancroft kérésére a *Historia de California* című hét kötetes monográfia készítésekor írták le tapasztalataikat. Hugo Reid (1804–1852) a „skót földi” (*Scotch paisano*), később mexikanizál. Perun, Mexikón keresztül érkezik Los Angelesbe az 1830-as években, hogy egy indián, négy gyermekes özvegyasszonyt, Victoria Bartolomeót feleségül vegye (Dakin, 1978). Személyes levelezéséből a *compadre* (koma) Abel Stearnsnek írottak szolgálnak adalékokkal.

Thomas Oliver Larkin (1802–1858) angol-amerikai születésű, ő is korán, 1832-ben érkezik, ő nem mexikanizál. Családját is magával hozza. Amerikai konzuli, illetve titkos ügynöki teendőket lát el (Larkin, 1848). A Külügyminisztériumnak, Buchanan államtitkárnak szóló hivatalos leveleit idézem.

Az 1848 utáni bevándorlók többsége az aranyláz résztvevője, de vannak még később érkezők is. Vannak, akik állami megbízással érkeznek már az amerikai-mexikói háború alatt (1846–48), illetve után. Ilyen kormányzati személyek például a Richard Barnes Mason ezredes katonai kormányzót is idéző, mellette működő William Tecumseh Sherman (Sherman, 1847) hadnagy, később tábornok, valamint Ulysses S. Grant (Grant, 1852) kapitány, majd tábornok, a későbbi államelnök (1869–73, 1873–77). Ő egy bevándorlót szállító hajó katonai kíséretének szállásmestereként érkezik. Sherman és Mason a washingtoni kormánynak írnak jelentéseket. Ulysses S. Grant (1822–1885) emlékirata az 1852–1853-as kaliforniai utazásai alatt megélteket rögzíti.

A magánpróbálkozó James Clarke (Davis, 1937) 1854-ben érkezik. Ügyvéd, de a lehetőségek, mint sok sorstársát hivatása mellőzésére és más foglalkozások vállalására kényserítik: nyeregkészítő, arató munkás, ács, farmer, tanár, földmérő, újságoknál ügynököl. Birtokokat szerez, maga után hozza a családját. Jó példája a sikeres próbálkozásoknak. Sorát családjának írt leveleiből ismerjük meg.

A bevándorlók közül asszony-emlékezők Eliza W. Farnham (Farnham, 1856) és Mary Jane Megquier (Megquier, 1994). Eliza W. Farnham a Nyugat egyik úttörőjének, Thomas J. Farnhamnek volt felesége, már özvegyként, másik két asszony társaságában érkezik Kaliforniába. Ő nem naplót írt, de tapasztalataival párhuzamosan (1851–1856) rögzítette emlékeit. Mary Jane Megquier férjével, Dr. Thomas L. Megquierrel érkezik, de kaliforniai tartózkodásukat kétszer megszakítják és hazatérnek. Másodsorra Mary Jane egyedül tér vissza, mire San Franciscóba ér, otthon férje meghal. Ezután ő is visszatelepszik, nem meggazdagodva, de rendezett életet élve. Leveleiből idézek. (1849–1856).

Alvin A. Coffey (Bailey Thrumen, 1952) egyike az afroamerikai származású aranyásóknak, akik az *Americanos* folyó *Negro Bar* –beszélő nevű– ágánál települtek le. Tevékenységük, sőt jelenlétük is tiltott volt, elkülönülve áshattak. Ő azon kevés felszabadult rabszolga közül való, aki szabadságát arannyal váltotta meg és kaliforniai lett. Emlékiratai is megmaradtak (*Book of Reminiscences*).

A XIX. század második felének történeti monográfiái nem személyes tapasztalatokból születtek, közülük jelenleg Theodore H. Hittel (Hittel, 1898) és Franklin Tuthill (Tuthill, 1866) munkáit idézem. A XX. századi történeti munkák közül említésre méltó forrásom volt a meséléshez gazdag –a korról foglalkozó, korabeli írásokra támaszkodó–, Kevin Starré.

3. A Bányász Tízparancsolat

Nem fogok párhuzamot vonni az egyes parancsolatok között, a vallási és a profán között. Választnom kellene, melyik alkalmazott vallási Tízparancsolatot –ami nem is mindig csak 10 parancsolat–, vegyem alapul, amelyiket maga Hutchings ismert. Maga a szerző sem bátorkodott kimondottan a vallási Tízparancsolatra utalni, bár alkalmaz, átvesz fordula-

tokat: második személyben fordul társaihoz, és ámennel zárja a mondandóját. A parancsolatok tartalmát illetőleg vannak más nyilvánvaló átfedések is.

Az I. parancsolat a legkényesebb rész, ahol nem kerülhető el az összehasonlítás, és ahol eldőlt a profán jelleg. A vallási I. parancsolat, „Egy az Isten” kívánalmánál jelenik meg a profánítás, amikor kimondja, hogy „nem lehet több, csak egy parcellád” (Hansen-Hutchings, 2000), vagyis az egyetlen parcella tisztelete lép be, nem a lelki, hanem az anyagi gazdagság lehetőségét rejtő tárgy tisztelete. A többi hasonlóság nagyvonalakban a mértékletességre, bizonyos vonatkozásokban fegyelemre intő parancsolatoknál figyelhető meg: szó szerint a „ne ölj, ne lopj, ne szeresd el más asszonyát” tiltása, „szeresd felebarátodat” parancsolata.

A Bányász Tízparancsolat profán, csípkelődő, humoros, nagyon humánus, és bizonyára hívó ember alkotása, aki egyébként elfogadja –igaz ebben az írásban aktualizálva –a vallási tízparancsolat diktálta erkölcsi normákat. A bányász tízparancsolat tulajdonképpen egy, a helyzetnek megfelelő, a körülményekhez alkalmazkodó szabályzat, amelyet a korszak parancsolt.

A címben „Kalifornia 1849” szerepel, az idézett munka pedig 1853-ban jelent meg először írásban. A címben szereplő és az írás megjelenésének éve közötti eltérés a következőkkel magyarázható: egyrészt Hutchings maga 49-es. Mondanivalója már korábban megfogalmazódhatott, és az 1853-as írásos megjelentetés feltehetőleg korábbi szóbeli sikerének lehet az eredménye.³ Másrészt az aranyláz 1849–55 közötti, korai szakaszára illenek a parancsolatokban meghatározott kívánalmak. Többek között a parancsolatokban megjelenő technikai vonatkozások is erre utalnak. A korai időszak (serpenyős, bölcsős aranymosás) az egyéni próbálkozások, vagy két-három fős kalandor vállalkozások ideje. A fejlettebb technika, a tényleges (vízágyús felszíni, vagy földalatti) bányászat, már bonyolultabb, tökeigényes vállalkozói és munkaszervezeti formákat igényel, és későbbre tehető.

A Bányász Tízparancsolat bevezetője arra utal, hogy Hutchings tudja, érzékeny hurokat penget, amikor a vallási tízparancsolat mintájára humorizál. Ez abból is látszik, hogy a bevezetőjében másnak tulajdonítja a szerzőséget, kicsit a képtelenségét is sugallva, amikor olyan lény kerül a térképre, ami ezen a vidéken nem kőszál szabadon.

Hutchings bevezetőjében azt írja, hogy egy bányásztól hallotta (vagyis ő csak közvetít), aki keletről jött, hogy ezen a különös vidéken tartózkodjon. A bányász azt állította, hogy látott egy elefántot, tényleg tanúja volt, látta az ormánya hegyétől a farka csücskéig, ahogy előtte ment, s követte őt, amíg hatalmas lába meg nem állt egy deszkabodé előtt, s kinyújtott ormányával egy a deszkára tűzött füstös lapra mutatott, mintha azt mondaná, olvasd, és ő elolvasta a Bányász Tízparancsolatot.

Mint láttuk, az I. parancsolat kimondta, hogy „nem lehet több parcellád (*clame*)⁴, csak egy”. Ebből kiderül, hogy a korlátlan szabadfoglalás ideje lejárt. Ugyanakkor rengeteg az aranykereső szerencsevadász, ezért a II. parancsolat előírta, hogy a „foglalással nem lehet hamis, (*fals*) [jogtalan] parcellád. Először végig kell látogasd a többi bányászt, és amikor

³ Első megjelenését (Placerville Herald) több újabb követte. Sikerén felbuzdulva maga Hutchings is lapot alapított (*Hutchings' California Magazin*) (Hansen, 2000)

⁴ A feltárandó parcella kb. 10–50 négyzetláb (1 láb=30,48 cm) volt, az 'igénylő' személyesen bírhatta. Ha bizonyos időn túl feltáratlan, műveletlen maradt, más igényelhetette (McDade).

befogadnak, amikor ők úgy határoznak, akkor foghatod a csákányt, a serpenyőt és a lapátot, meg a takaródat [ami szintén lehet eszköz a *winnoing* műveleténél], és választhatsz egy parcellát”. Vagyis nem foglalhatja el a másét, és a többiek is meg kell ítéljék személyét, hozzá kell járuljanak az új bányász befogadásához. „[...] Légy türelmes, amennyiben nem bizonyul elég gazdagnak a parcella, nem hagyhatod el félig művelve, új parcella igényével.” Tehát, már működik egy kis közösség, egy szervezeti forma (*miners' association*) (Brooks 1978:315), amit tiszteletben kell tartani, mert ellenkező esetben elítélhetik a próbálkozót. A III. parancsolat visszatér erre a kívánalomra: „Mielőtt kimerül a parcella, nem indulsz másik keresésére”. Ehhez a gondolathoz a IX. parancsolatnál is újra visszatér: „Ne mondd csalimesét, hogy társad elinduljon másikat keresni” (és így felszabaduljon az ő parcellája). A III. folytatódik, kibővül még egy felszólítással, kijelentőmódban ugyan, de tényleges parancsolattal: „nem teszed kockára szerencsejátékkal sem a pénzed, aranyporod, sem a jó hírneved, minél többet teszel fel, annál kevesebbet húzol belőle”. Itt felsorol egy pár, az időkorszakban kedvelt szerencsejátékot: *monte, twenty one, roulette, faro, lansquinet, poker*. Továbbá figyelmeztet, hogy „gondolj asszonyodra és gyermekedre, és –lényegében– a saját egészségedre”.

Feltehetőleg azért tárgyalja minden egyéb előtt ezt a kérdést, mert a bajok közül ezek sújtották a legjobban az embereket. Szerencsejáték, iszákosság, egészség a legegésztőbb problémák közé tartoztak, és ez a korai időkorszakban fokozott érvényű. Nem véletlen, hogy a parancsolatoknál előre kerültek, és az egészség óvására többször is visszatér (például a IV. és VI. parancsolatnál) a szerző.

Az aranylázzal foglalkozó írások többsége megemlékezik a szerencsejátékokról, s azok hatásáról. Egyformán kártékonynak tartják, a szerencsejátékok eredetéről pedig vitatkoznak. Az angolszász vélemény a hispán eredet mellett teszi le voksát. Hittel történész sztereotíp, a kora angolszász felfogásnak megfelelő képet fest, illetve maga is teremt⁵, amikor leírja, hogy a régi spanyol ajkú kaliforniaiak eredendően szerencsejátékos és ivós nép. Ugyanakkor elismeri, az angol-amerikaiak, ha engedtek a csábításnak, még rosszabbak voltak (Hittel, 1898:163). Vallejo erről úgy vélekedik, hogy a szerencsejáték lehetősége nagyon vonzotta a kaliforniaiakat, annál inkább mert a spanyol és mexikói időkorszakban nyilvános helyeken tiltott tevékenység volt. Tegyük hozzá, természetesen magánházaknál, kártyapartik után sokszor otthagyták a kabátjukat is. Az aranyláz idején gyakran azt hitték –folytatja Vallejo–, [hogy most már nyíltan] gyorsan meggazdagodhatnak, de inkább oda-vesszett rancsó, állatállomány, még a ház is, amit félévszázada birtokoltak, őseiktől örökölték. „A szenvedélytől elvakulva, már csak akkor jözadodtak ki, amikor már késő volt” (Vallejo, 1857:2011).

A szerencsejátékok helyszíne hamarosan a város lett. Az aranyláz hatására a városok 1848-ban úgy nőnek ki a földből egymás után, mint eső után a gomba. Akár egyetlen éjszaka alatt keletkezhetett egy város, de ugyanolyan gyorsan el is tűnhetett (Davis, 1994:60). Hugo Reid 1849. július 14-én 12 új települést sorol fel Abel Stearnsnek (Dakin, 1978:172). A felsorolásban szerepel többek között az aranyláz meghatározó vidékén ekkor született Sacramento, Kalifornia jelenlegi fővárosa is.

⁵ Lásd: A spanyolokról alkotott angolszász negatív kép, a fekete legenda jelenségét.

Itt telepedtek le a kereskedők, akik üzleteket nyitottak a bányászok ellátására – ahogy a szakirodalom vélekedik: a bányászok kibányászására (*mining the miners*) (Kasler, 1998). A fogadók és kocsmák különféle játékok színtere is volt. Sacramentóról írja Vallejo, hogy már 1848–49-ben is, télen számos játékbarlang működött, kihasználva az óvatlan bányászokat (Vallejo, 1857:2010). A ravasz tulajdonosok, hogy nagyobb legyen a hely vonzereje, több fogadóban zenészeket és énekeseket szerződtettek. Valószínűleg bejöhetett a számításuk, mert –ahogy leírja– például egy alkalommal egy egész zenész családot napi 100 dollárért, plusz ellátásért fogadtak fel⁶. A fogadósok néha ingyen dohánnyal és itallal is csábították a vendégeket. A szerencsejátékok nyereségein behozták a kedvezményeket, mert „természetesen a bankárok mindig csaltak” –véli Vallejo–, így aki a zöld asztalra tette a pénzét, ritkán nyert (2011). 1849. szeptember 29-én azt írta Mary Jane Megquier saját fogadója tapasztalatairól, hogy a szerencsejáték itt nagyban megy, nem ritka, hogy valaki 5–25 ezer dollárt is veszítsen vagy nyerjen kártyán (Megquier, 1994:39). Novemberben pedig egymillió forgalomról ír (42).

Az új települések tulajdonképpen a bányavidék hídfői. Esős vagy száraz, meleg időszakban is menedékként szolgáltak. Az aranyásók a bányászok később említendő, VI. parancsolatának engedelmességre –vagyis, hogy saját testét se „ölje meg”, ne dolgozzon a bányász esőben– a városokba jöttek. Vallejo megemlékezik arról, hogy az 1848–1849-es években, amikor az esős időszak közeledett, a bányászok Sacramentóba mentek, otthagyták az ásást, így télen Sacramento mindig zsúfolt volt (Vallejo, 1857:2010). A magát kaliforniainak tartó W. Heath Davis írja barátjának 1849. július 14-én, hogy „sok amerikai” lejött a bányákból, nemcsak a szárazság miatt, hanem azért is, hogy július 4-ét ünnepelje (Dakin, 1978:170–171).

A város a kereskedelem, a szerencsejáték helyszíne, de hol telepedtek le, hol laktak, akik engedélyt kaptak társaiktól a maradásra, a parcella foglalásra? Egyrészt a parcellák közelében, eleinte magányosan, majd egyre inkább társaikkal összefogva szervezték meg a mindennapi élet feltételeit. A lakásról, a szálláshelyek viszonyairól többek között Sherman leírásából kapunk képet. 1848 őszén Mason kormányzóval a *Mormon Islanden* ágakból összeeszkábált kunyhókat láttak, amik egyrészt lakásként vagy szállásul szolgáltak, vagy akár fogadóként is működtek (Sherman, 1848:II/2). Larkin 1848. június 28-i levelében beszámolt Buchanannek, hogy ő is elment az aranymezőkre tapasztalatot szerezni. Egy nagy sátorban lakott kilenced magával. Társai közül kettő matróz volt, a többiek pedig egy hivatalnok, két ács és három napszámos. Alvin Coffey társaival sátorban lakott, ami a nagy esőzések idején nem nyújtott száraz menedéket, ezért fenyőfából építettek kunyhót (Thrumman, 1952). Átmeneti szállásként egy ekhós szekér szolgált Clarke-nak ötödmagával, még 1854-ben is, ahogy erről testvérének írt Santa Barbarából (Davies, 1937:111). Hamarosan megjelentek a deszka építmények (*clapboard*), nemcsak a bányavidékeken, hanem az újonnan keletkezett városokban is.

Az átmenetiség szült sok fizetős szálláshelyet. Mary Jane Megquier és férje, Dr. Thomas L. Megquier is fogadót (*boarding house*) nyitott San Franciscóban egy kínai segéddel, bár

⁶ A bányászok keresete törtrésze, vagy többszöröse is lehetett – erről a VII. parancsolat kapcsán beszéltek.

eredetileg, a férj szakmájának megfelelően, orvosi tevékenységet akartak folytatni, illetve drogériát (*drog-store*) nyitni. Írástudó felesége egyebek mellett varrni tudását is kamatoztatta (Megquier, 1994). Eliza Farnham 1856-ban már öt hotelről tudósít. Ezek a United State, a National, az American, az El Dorado és a Pavilion, amelyek egyrészt szállást nyújtottak, másrészt kocsmaként működtek és lehetett bennük tekézni, biliárdozni és más játékokat (Farnham, 1856: 344–345), feltehetőleg szerencsejátékokat is úzni, illetve mint más kocsmákban, akár az éjszakát a padokon elnyúlva tölteni. Clarke leveléből megtudjuk, hogy 1854-ben Los Angelesben egy kocsmában a szállásért 15 dollárt kértek egy hétre. S ha valaki családnál lakott, ez csak heti 8–10 dollárjába került. Bizonyos szolgáltatásokat is igénybe vehettek, például mosatni is lehetett, ruhadarabonként 25 centért (Davis, 1937:114).

Miért is gondoltak oly sokszor az egészség megőrzése? A Kaliforniába vezető viszonztagságos út után a gyakran legyengülten érkezőket itt is egészségromboló körülmények várták. A bányavidéken dolgozók számtalan betegséggel küszködtek. Maga a bányásztevékenység is sok betegséghez vezetett. Közöttük a foglalkozási ártalmak voltak a leggyakoribbak. A hideg víz sokaknál reumát váltott ki. Sokan szenvedtek légzőrendszeri betegségekben, kaptak tüdőgyulladást. A számtalan betegség egyike a sérv a túlerőtésből származott. De a földcsuszamlások, később a bányaomlások is gyakori okozói voltak a sérüléseknek.

A gyakori fertőző betegségekhez a tisztaság hiánya is hozzájárult. Kaliforniában a bányaváros, mint láttuk eleinte sátrak, ideiglenes tákolmányok gyűjteménye volt, ahol a patkányok és egyéb élősködők könnyen elszaporodtak, így számtalan fertőző betegség jelent meg: a kolera, a malária, a dizentéria és a tífusz mindegyike naposak voltak (Starr: 1973:54). W. Heath Davis *compadré*jának számolt be 1849. július 14-én többek között arról, hogy egy városrész, a *Sonoreño Camp* leégett, s hogy 1–3 milliós kár keletkezett a birtokán, de legalább ugyanannyi tetű is elpusztult, jegyzi meg szarkasztikus humorral (Dakin, 1978:173).

Aki egészségesen érkezett ide a hosszú veszélyes utazás után, az is számíthatott a betegségekre. Hugo Reid is elindult az aranyvidékre, de csak a Sutter-erődig⁷ jutott, mert megbetegedett. Amikor erről beszámolt Abel Stearsnek, felsorolja a betegségeket, amelyek „a hegyekben jelen vannak és egyre terjednek”. Említi a hegyi lázat, a hidegrázást, különféle máj- és epebajokat. Az epegyulladást egyenesen a „legdemokratikusabb betegségnek” nevezi, gyakorisága miatt (Dakin, 1978:167).

A rossz, elégtelen táplálkozás a hiánybetegségek eredője, s más bajok előfutára is. Egyik megoldás az éhség elfojtására az alkoholfogyasztás. Már a Kaliforniába vezető utakon is voltak, akik pótcselekvésként az alkoholhoz menekültek, (illetve már a hajókon is megnőtt a szerencsejátékok népszerűsége). A pszichés betegségek néha örülethez is vezettek, egyetlen gyógymódja például a hajókon a beteg elzárása, lekötözése, hogy kárt ne tegyen másban vagy magában (Starr, 1973:52). Az alkoholizmus, a halálos *delirium tremens* a meg-

---

⁷ Johann August Sutter (1803–1880). Svájci katonatiszt, adósságai elől szökök Amerikába (1834). Santa Fé-Oregon-Hawaii-Sitka után 1839-ben érkezik Kaliforniába (Yerba Buena), mexikanizál (1840), és megalapítja Nueva Helvetiát (a későbbi Sacramento) a Sacramento folyó torkolatánál. Az ő birtokán, az ő alkalmazásában álló James Marshall ács egy fűrészmalom építésénél találja meg az első aranyrögöt.

érkezés után is szedte áldozatait. John Steel írja le, hogy társaival egy az utcán heverő részegét vittek az orvoshoz, de már nem tudták megmenteni (Starr, 1973:55).

Az országban mindenhol –írja Hittel– biztosan lehetett számítani arra, hogy szerencsejáték- és ivó szalont találhatnak (Hittel, 1898/III:164). A kereskedők versenyt futottak azért, hogy a bányákat ellássák whiskyvel. Leír egy esetet, amit egy utazó, Bayard Taylor mesélt el: általában nem volt mindennapos a lerészegedés, de egy alkalommal az egyik bányász úgy berúgott, hogy barátai a pénzét az *alcaldén*nál, a falu bírójánál letétbe helyezték, őt magát pedig egy fához kötözték, amíg kijózanodott (164–165). A probléma súlyát jelzi egy humoros ötlet a Sacramento városát rendszeresen érintő árvíz kapcsán. Egy McVickar nevű ember élcelődve azt javasolta, építsenek italboltot egy 20 láb magas *sycamor* fára, ami minden időben megközelíthető lenne, száraz időben létrával, árvíz idején pedig kenuval (Alcala, 1998).

A lelki betegségek egyik gyakori kiútja itt is az öngyilkosság. Akik reménytelve indultak, az aranyvidéken testileg lekileg lezültek. Az öngyilkosság „oly gyakori volt, mint a természetes halál”, írja levelében egy aranyásó 1849-ben (Starr, 1973:56–57).

A sok betegség is további lehetőséget nyújtott a „a bányászok kibányászására”. Bár bizonyára a házi gyógymódokat is alkalmazták, de beszámolnak arról is, hogy észre sem vették a körülöttük burjánzó gyógynövényeket, a vadhagymát, fokhagymát, vízitormát (Dunne, 1998). Tegyük hozzá, nem biztos, hogy ismerték e számukra új vidék gyógynövényeit, vagy nem bíztak a helyi, esetleg indián gyógymódokban. Tehát az orvos is keresett szakember volt a bányavidéken, illetve többnyire a városokban. Nem adták ingyen a tudásukat. Egy orvos egy vizitért egy uncia aranyat kért, a fogorvos fél unciaért húzott egyetlen fogat.⁸ McKinley, *Hugo Reid* barátja, Los Angelesből Monterreybe telepedett kereskedelmi üzletével, hogy közelebb legyen az aranyásókhoz és szükségleteikhez, eredetileg orvos is volt, ami azonban –a sok beteg és a magas díj ellenére– magában nem volt elegendő a létfenntartáshoz (Dakin, 1978:168), ahogy ezt Dr. Thomas L. Megquier esetében is láttuk.

Az orvosi tevékenységben jelentős szerepük volt az ide érkező kínaiaknak is. Egyikük, a 25 éves Yee Fung Cheng⁹, 1850-ben érkezett. Honfitársait hagyományos kínai gyógynövényekkel kúrálta, gyógyította. Majd más nemzetekből valók is hozzá fordultak. Eredményes tevékenységére vall, hogy azt beszélték, elég volt, ha valakire rámosolygott. A kormányzó, Standford szokás szerint kínai csöcselékről beszélt, de amikor felesége, az akkor halálos betegségnek számító tüdőgyulladást kapott, ő is Yeet hívta a betegágyhoz.

A IV. parancsolat szerint –ellenkezőleg az úr napjával–, itt dolgozniuk kellett. „Nem kell arra gondolnod mit csinálnak barátaid otthon *Sabbath day*. Ez rossz hatással lenne rád. Itt hat napig ástál, lapátoltál és vasárnap kimosod az összes szennyes inged, zoknid, megjavítod a cipőd, megvarrod a ruháidat. Egész hétre előre fát vágysz, és kenyeret sütsz, megfőzöd a babot és a disznót (húst). Ez [majd] mind nem vár rád [hétközben], amikor fárasztó munkából a *long tom* (vízvezető vályú) mellől hazatérsz.” Majd ismét mérték-

⁸ A tanult mesterségek képviselői közül az ügyvédek is említést érdemelnek, mint a bányászok kibányászói, egy 'vizitért' ők is 1 uncia aranyat vártak (Kasler, 1998).

⁹ Lásd Allende, Isabel *Elmosódó arckép* című művének Tao Csi-en-jét. Dr. Yee leszármazottja a Fiddletown-i Dr. Herbert Yee, fogorvos, filantróp, történetíró (Magagnini, 1998).

letességre, türelemre int: „Hat nap alatt nem végezheted el hat hónap munkáját. Nem térhetsz meg a családi tűzhelyhez felemészttel”. A IV. parancsolat tehát a hetedik, pihenőnapra vonatkozik, ami itt a bányavidéken csak részben jelentett üres órákat, sokkal inkább a munka és regenerálódás körülményeinek megteremtését. A bányász tízparancsolat javasolta mosás, főzés, foltozás mellett – teszi hozzá a bányászok életét elemző cikk – a betévedő medvék kitessekelése töltötte ki idejüket (Dunne, 1998). Telt azért az időből a levélírásra, pipázgatásra, a Biblia lapozgatására is (Starr, 1973:62). Akár szervezett formában, illetve közösségben is, ha például *A nyugat lánya* című Puccini operára gondolunk, ahol a kocsmáros asszony, Minnie esténként felolvas a Bibliából a bányászoknak. Templomok építése a későbbi korszakban a városokban kezdődött, amikor már sok hívő áldozott erre.

Mit mostak, foltoztak, hogyan öltözködtek? A bányászok öltözködéséről alkotott kép – Kevin Starr megítélése szerint – meglehetősen romantikus, talán idealizált is. Ezekről nem csak leírásokból, hanem már dagerotípiákból is tájékozódhatunk. *Hussar boots*-nak nevezett lábbelivel viseltek, kord-, illetve ördög bőr nadrágot (*corduroy pants*), selyem övet, vagy kendőt (*sash*), piros flanel inget (*red flanel skirt*) és sombrero-t (Starr, 1973:61), tegyük hozzá, hogy többségük feltehetőleg elég megviselt, szakadt, vagy ha hallgatott a IV. parancsolatra, foltozott ruhákat viselt. Egyébként a ruhanemű nagyon olcsó volt – Clarke leírása szerint (Davis, 1937:114) – ha ugyan telt rá.

Mit főztek, hogyan táplálkoztak, vagy csak éppen elverték az éhségüket? Ahogy lakásuk és öltözetük, úgy a táplálkozásuk sem lehetett fényűző, különösen a kezdeti időszakban. Erre az időszakra fokozottan igaz lehet, amit később, 1865-ben Mark Twain írt le a naplójában, az Angel Campnek nevezett településen. A következőképpen jellemzi az étkeztetést az egyik fogadóban: „Frenchmanéknél reggelire babot és mosogatólevet, ebédre mosogatólevet és babot, vacsorára pedig a kettőt felmelegítve tálalják” (Dunne, 1998). Ha túlzó is a leírás, de valószínűleg az egyhangúság hosszan igaz lehetett.

Vallejo 1848–49-es emlékeiből arról értesülünk, hogy az ásásnál szerinte a fő táplálék a vadak húsa (igaz lehet, addig amíg az utolsó őzet is levadászták), a hajókról vásárolt kétszersült, vagy a maguk sütötte kenyér, hagyma, krumpli, száraz bab és sózott hús volt (Vallejo, 1857:2010). A mindennapok étke tehát a gyomortöltő szénhidrát: kenyér, rizs, krumpli, melasz, esetleg cukor, némi hús (főleg sózott), és unásig a (főzelék és fehérje potló) bab volt.

A táplálkozást, ahogy a lakást is, érdemes volt közösen szervezni mind a bányában, mind a városban is. *Clarke* két lakótársával (egy bádogos és egy kocsigyártó) közösen vettek egy tűzhelyet, bútorokat, ágyat kb. 35 dollárért, közösen főztek, hármójukra együtt hetente 4 dollárt költöttek (Davis, 1937:101). Sherman tábornok is hasonló együttműködésről számol be emlékezéseiben. Leírja, hogy Warnerrel és Orddal¹⁰ együtt szervezték a háztartást. Sherman volt többek között a beszerző, élelmiszert a katonaságtól szerzett az elálmányból. Sherman volt a szakács is, Ord mosogatott, Warner a lovakat ápolta. Warner összetűzött a mosogató dolgában Orddal, mert ő csak egy marék fűvel törölgette ki a serpenyőt és Warner ezt nem találta elég tiszta megoldásnak, ezért feladatot cseréltek, és

¹⁰ 1848 előtti mexikanizált kaliforniaiak.

ezentúl meleg vízzel mosta el az edényt és Ord a lovakat csutakolhatta a fücsomóval (Sherman, 1848:II/5).

A marhahús gyakori fogyasztását igazolja például az, amikor Hugo Reid Abel Stearns komájának először azt javasolja, hogy érdemes marhát levágva vagy lábön északra hozni, mert kelendő cikk. Később lebeszéli róla azzal, hogy helyben is van elegendő belőle (Dakin, 1978:167–171). Ezt igazolják Vallejo és mások is, amikor beszámolnak a tőlük elrabolt, lelődözött csordákról, amit azután természetesen élelmiszer céljából értékesítettek a rablók. (Vallejo, 1875:2011).

A medvéről, mint táplálékforrásról is értesülünk a mindennapok szózott és szárított húsa mellett. Alvin Coffey itt evett először életében medvehúst, amit társaival vásárolt, fontját egy dollárért. Akitől vette, elmondta, hogy 1300 fontot adott már el, s még maradt négyszáz-öt-száz fontja (Thrumen, 1952). Vallejo, ugyan nem mint táplálékforrásról, de megemlékezik a medvéről, párhuzamba állítva a marhával. A medvét, amikor Kalifornia új alkotmányában, mint a törvénytelen amerikai hódító csapat zászlajának figuráját, a kaliforniai címer szabadságot jelképező jelképévé tették, az alkotmányozó gyűlésen felszólalva kissé gúnyosan megjegyezte: a medve csak akkor válna igazán Kalifornia jelképévé, ha egy kaliforniai *vaquero*, vagyis tehénpásztor vezetné, a nyakánál fogva egy lasszóval (Eldredge, 1912).

A ritkán fogyasztott medvehús mellett, az indiánok –ahogy ezt Ishi (Kroeber, 1981), az akkor még ott élő utolsó kőkori indián emlékei is megerősítik–, egyik fontos fehérjeforrása, az általuk korábban rendszeresen halászott lazac is került a bányászok asztalára, mert a Sacramento folyó eleinte gazdag volt e halban és viszonylag könnyű volt fogni, ahogy Vallejo emlékezik. A halászok éjszaka gyalogoltak a bányásztelepekre, azért, hogy friss maradjon a hal, aminek két és fél dollárért adták fontját. Jó keresetnek számított hát a bányászok kibányászása. Egyszer egy halász négy ló húzta szekéren szállított lazacot a bányákhoz, és nyolc nap munkájával keresett ötezer dollárt. Vallejo szerint épp olyan jól keresett, mint egy bányász (Vallejo, 1875:2010).

Ha a szerencse úgy forgott a karácsonyi vacsora a hagyományok szerint alakulhatott. Howard Gardiner, aki az *American* folyónál töltötte kunyhójában a karácsonyt, leírja 1851-ben elköltött ünnepi vacsoráját: töltött pulyka, édes burgonya, kenyér, vaj, fánk, kávé és sör gazdagította a lakomát (Starr, 1973:62).

A korabeli társadalomban az asszonyok és a szolgálók feladata volt a főzés. Az aranyásói férfiak azonban sokszor magukra voltak utalva. Az egyik aranyásói feleségétől kér tanácsot. Levelét így kezdi: „Eddig mindig kigúnyoltam az asszonyi tevékenységet [...]”, de most már becsülni kezdi. Leírja, azt is, hogy (valamelyik társa) egyszer víz nélkül tette fel a rizst, és várta, várta az eredményt [...] (Dunne, 1998). Tehát az aranyásói vagy megtanult főzni, vagy el kellett menjen egy étterembe, illetve a kifőzdék egyikébe. Gyakorlatilag minden szálláshely árult élelmiszert is. A kifőzdék mellett akkoriban az éttermek virágkorukat élték. Először inkább a franciák aknázták ki a lehetőséget. Még osztrigát és pezsgőt is kínáltak. Ehhez a helyi hagyományok is hozzájárultak. A tenger közelsége biztosította az osztriga halászatot. Eleinte a San Francisco-öbölben halásztak –ahol korábban az indiánok is–, majd a túlhalászás következtében az öblön kívül, egyre északabbra. A század végén még Jack London is szolgált ilyen halászhajón a San Francisco öbölben, illetve az óceán partjainál (Stone, 1965). A pezsgő beszerzését a helyi missziós előzmények, a szőlő hagyományos

művelése tette lehetővé. A szőlészet az 1850-es évektől nagyot fejlődött. Maga James Marshall, mint a famegmunkáláshoz értő ács, ekkor ráállt a hordógyártásra, majd szőlőt ültetett és szőlészettel, borászattal foglalkozott (Dunne, 1998). Mint tudjuk, hazánkfi, Haraszthy Ágoston is élt –az ércfeldolgozás mellett, illetve után– e lehetőséggel is, s vált a kaliforniai szőlészet atyjává.

Az éttermek fenntartásában később a kínaiak jártak az élen, főleg miután kizárták őket a bányászatból. A többi apró élelmiszerüzlet között sok kínai üzlet is nyílt, kis háromszögű sárga selyem zászlóval jelezve a nyitvatartás (Dunne, 1998).

Az árakról úgy vélekedett U. S. Grant, hogy olyan magasak voltak, hogy egy tiszt sem tudott megélni a zsoldjából, ezért ő maga is kertészkedett. A katonáknak így New Orleansból hozatták az ellátmányt (Grant, 1852). Sherman szerint az ellátmány viszont bőséges volt, elegendő arra, hogy (még) egy „szegény ördögöt is megvendégeljenek” belőle. Ez kivételes eset volt és nem mindenki jótékonykodott, aki tehette. Szükség volt az üzletekre, ahol Sherman beszámolója szerint lisztet, szalonnát –egy dollárért fontját–, és más élelmiszereket árultak, valamint egy tál ételt három dollárért (Sherman, 1848:II/5). Ez elég jutányos, ha valaki szerencsés az ásásban, de drága, ha nem, és mint láttuk más is panaszkodott már a magas élelmiszer árakra. Placervillben egy szelet kenyér ára egy dollár volt, s ha vaját is kértek rá, már két dollárért adták. Colomában egy kertész a körtefáján már a virágokat névre szólóan eladta, darabját kettő ötvenért, s amikor megérett a gyümölcs akkor adta át (Dunne, 1998). 1850-től stabilizálódtak, sőt estek az árak. Egy oregoni utazó számolt be arról, hogy Sacramentóban eladhatatlan mennyiségű szalonna gyűlt össze, amit végül egy gödör betemetéséhez használtak fel (Dunne, 1998).

Bár 15 év múlva Mark Twain nem úgy látta, de lényegében az 1850-es években nőtt az élelmiszerválaszték. 1850. július 29-én Sacramentóban a Columbia Hotel étlapján többféle tál étel szerepelt, ezek között kilenc féle főzeléket, hat féle gyümölcsöt és négy féle süteményt kínáltak. Egy hegyi élelmiszerboltban 1850. januárjában a következőket lehetett vásárolni: füstölt hal, szárított tonhal, tojás, szalonna, és marhahús is szerepelt az árulistan. Lehetett kapni sajtot, melaszt, csokoládét, kávé, vajjas kekszet, fűszerfélét. A felsorolásban még egyszer említik a szárított húst –talán ezzel is a jelentősége válik hangsúlyozottá–, a szárított zöldség és gyümölcs mellett. Árultak még friss fűgét is (Dunne, 1998). A leírtakból látható, hogy kettősség jellemezte az élelmiszerszerzés és a táplálkozás lehetőségeit: mióta világ a világ, mindig is jól megfér egymás mellett a nélkülözés és a luxus.

Az V. parancsolat kívánalma, hogy „Ne gondoldj túl sokat az aranyra, arra, hogy hogyan szerezz minél többet belőle, hanem arra, hogyan fogod élvezni később, szüleid jó példáját követve, hogy ne kelljen szemrehányást tenned magadnak, amikor magadra maradsz a földön, ahol eddig apád áldása és anyád szeretete kísért.” Itt is mértékletességre int, megismétli a figyelmeztetést, hogy az ember ne tegye tönkre magát, gondoljon a jövőre. Olyan társaknak szólhatott, akikről Vallejo ír: sokan voltak, akik féltek otthagyni a parcellájukat, s ottmaradtak télen is. Néhányan az életükkel fizettek, betemette őket a hó, vagy elvitte az ár, még a vadak is felfalhatták őket. Sok ilyen eset történt [amikor nem sikerült a medvék kitéssékelése], például Downville-ben, ahol télen 8–10 láb magas volt a hó, és sok a vadállat (Vallejo, 1857:2010). A csavargók, a versenytársak és az indiánok támadásai mellett, John Steel is megemlékezik arról, hogy a grizlik is szedték az áldozataikat. Amikor ő 18

évesen ideérkezett, felfedezett egy holtestet, amelyet medve téptett szét (Starr, 1973:55). Sokszor a kapzsiság bajba sodorta a menekültöt. Dr. John F. Morse kortárs történetíró meséli el, hogy Sacramentóban az 1850. januári árvíz az embereket éjjel kimosta az ágyból, a kórházból a betegeket csónakkal mentették. Egy Dutchman nevű személy halottak szállításával foglalkozott, amivel kb. kétezer dollár értékű aranyport keresett. Féltve vagyonát, azt mindig magánál tartotta, és amikor a csónakja léket kapott, míg társa a koporsóba kapaszkodva megmenekült, ő a csónakba kapaszkodott, amiben aranyporos zsákja volt, s az őt is lehúzta [...] (Alcala, 1998).

A VI. parancsolat egybecseng a vallási egyik elvárásával, amikor kimondja: „Ne ölj [...] sem saját testedet esőben dolgozva (visszatérő figyelmeztetés) [...] sem a szomszédodat (ne öld meg) egy párbajban, vagy felindulásból. Maradj higgadt (*keeping cool*), másként nem őrizheted meg a másik életét s a saját jó lelkiismereted (sem). Nem kell tönkretenned magad különböző szeszes italok fogyasztásával” (ismétlődik a saját egészség megőrzésének parancsolata). Itt felsorolja az italok nevét –ebből megtudjuk mi volt forgalomban: *tight-spicces*, *stewed*-rotyogtatott, *high*-felemelő, dorbézoló, *corned*-kukorica, *half-seas over*-fél tengerentúli, *tree sheets in the wind*-három lepedő a szélben, vagy enyhébb italokat, mint a *brandy slings*, *gin cocktails*, *whisky puches*, *rum toddies*-punch, *egg-noggs*-sörféle, *mint juleps*-mentás szirup, *sherry coblers*-suszter sherry stb. „[...] Mert először lecsúszik a torkodon a pénztárcád, azután a kabátod [...] s ha körül nézel, házakat, földeket, az aranyport látod és elszorol a torkod, ha magadra nézel, ki a kutya szolgálója tette mindezt” (Hansen, 2000). „Ekkor majd búcsút mondasz a butéliának, nem csókolgatod többé a (kortyolगतó) száját. Majd később (büszkén, jó érzéssel) emlékszel rá: megszakitottam a barátságot a fel-fájásokkal, a remegéssel, a szívszúrással, s mindenféle ördöggel. A feleségem mosolyog, a gyermekeim boldogan kacagnak. Én is erősnek érzem magam, hogy ki tudtam mondani: nem. Kívánom neked, hogy örökre szóljon!”

Az alkoholos mámor általános probléma, s nemcsak az egészségre veszélyes (amint azt előbb láttuk), hanem veszélyes indulatokat is keltett – ez ellen is szól ez a parancsolat, vagyis őrizd magad a felindulástól. Az erőszakos halál mindennapos volt. Ismeretlen emberek –valószínűleg újonnan érkezettek– holttesteit találták a sátrak között. A témát feldolgozó Kevin Starr megjegyzi, hogy *Happy Valley*-ben ez „nem ritka esemény” (Starr, 1973:54).

Salvador Vallejo –Mariano Guadalupe testvére– írja: (az aranylázat megelőzően, illetve 1849 előtt) a személy elleni támadás és a gyilkosság is ritka volt, inkább felindulásból, többnyire hétvégeken, sokszor az ital, esetleg a szerencsejáték (kártya) hatása alatt vált végzetessé az összezördülés. A mexikói–amerikai háború alatt és utána már hőstettnek számított nemcsak a másik állatainak az elhajtása, hogy a hadsereget etessék és tegyük hozzá, háttal lovakkal lássák el, hanem a másik nemzetbeli megölése is (Monroy, 1990:208).

A mexikói bányavidékről, Sonorából idetelepült, tapasztalt aranybányászok alapította azonos nevű település gyakori célpontja a spanyolajkúak elleni támadásoknak. Sokszor váltak az önszerveződésű rendfenntartók áldozataivá akár a családtagjaik is a bányászok távollétében. Vallejo emlékei szerint is hamarosan az „idegenek” (*„foreigners”* – Vallejo maga is idézőjelbe teszi, tulajdonképpen akkor már maga is annak számított) ellen for-

dultak és megfélemlítették, bántalmazták őket. A *Hounds*,¹¹ amikor 1849. július 14-én megtámadta a chilei és perui bányászok sátortelepét –emlékezik Vallejo–, lerombolva mindent, tagjai öltek, raboltak, erőszakoskodtak a „*greaserekkel*” (Vallejo, 1857:2011)¹². Idegenellenes akcióikról W. Heath Davis is leírja személyes tapasztalatait. Ő a *Stockton streeten* lakott, közel egy kis völgyhöz, ahol a chileiek sátorvárosa állt. 1849 nyarán egy éjszaka ribillióra ébredt, hozzá menekültek a bányászfeleségek gyermekeikkel. Férjeik a bányában tartózkodtak, ezt használták ki a *Hounds* bandabeliek, akiket W. Heath Davis is „*desperadoes*”-nak nevez (Davis, 1967: 240–241).

Az 1850 tavaszán történt sonorai gilkosságokat látva William Perkins szörnyülködik, hogy a legkülönbözőbb emberek váltak erőszakossá és ontottak vért (Starr, 1973:56). 1848-ban a Los Angeles-i újságok tele voltak gyilkossági hírekkel: indián indánt ölt, mexikói mexikóit, angol angolt. Legtöbbször az *aguardiente*, a pálinka állt a háttérben (Monroy, 1990:208). Sonora volt a legtöbb erőszakos cselekmény színtere –Enos Christman szerint–, itt a lövés hangja nem okozott nagyobb riadalmat, mint a kutyaugatás (Starr, 1973:56).

A VII. egy újabb parancsolat, mely a telhetetlenség ellen szól, kitartásra biztat: „Nem szabad feladnod, ha nem leled meg azonnal a szerencsédet, ha csak napi négy dollárt tudsz hazavinni (ne menj el azonnal máshová, napi ötven centért dolgozni). Küzdened kell, hogy végül napi ötven dollárt keress, hogy meglegyen az önbecsülésed, s hogy családod is örüljön.”

Nem csoda a sietség, hogy minél előbb megtalálják a szerencsét, mert a legtöbbben átmenetinek szánták kaliforniai tartózkodásukat, nem minden esetben jöttek a letelepedés szándékával. Larkin a már idézett levelében (Buchanannek, 1848. június 28.) a számos érkező közül száz családot említ, akik (például agrár tevékenységre) felszerelve jöttek. Ez az ideérkezők töredéke, a többség átlagosan egy hónapig ásott, utána hazatért (Larkin, 1848:4). Általában a legtöbb, amit itt tartózkodásra terveztek öt év volt –Prentice Mulford szerint–, s utána vissza akartak térni Keletre, s ott élvezni a gazdagságot. Volt, aki negatív élményei hatására egy év után hazarohant, mert ahogy beszámoltak róla, vagy az éghajlatot, vagy az embereket nem szerették. Nem tartottak érdemesnek elvetni egy szem bűzát sem (Starr, 1973:63). A kereseti lehetőségekről Sherman jelentéséből a következő információt kapjuk 1848. tavasza-nyaráról: Hallottuk (*we heard*) –írja Sherman–, hogy ötven, ötszáz és akár ezer dollárt is kerestek az emberek naponta (Sherman, 1847:1/2). Feltehetőleg ez még az egyéni próbálkozások, kalandor vállalkozások időszaka. E parancsolat szerint, még napi ötven dollárt is jónak számított.

1854-ben Clarke már az ellenkezőjéről ír testvérének és feleségének: szerinte a bányák csak épp annyit fizettek, hogy a bányász fenn tudta tartani magát, nehéz munkáért csak napi két dollárt kaptak (Davis, 1937:107), már valószínűleg mint bérmunkások. Azt írja, hogy a bányákban csak „annyiért dolgoznak, hogy épp kifizetik a szállásukat és közben

¹¹ Önszerveződő szabadcsapat San Francisco polgármestere bízta meg őket, hogy őrzőjáratokat szervezzenek az utcákon. 1849. elején szerveződött a társaság, először *Society for Mutual Aid* néven. A San Franciscó-i *Hounds* – a kortárs történetíró, Tuthill szerint szökött fegyencek bandája (*gang of desperadoes*), elsődleges célja az volt, hogy kiszorítsák az olcsó spanyol munkaerőt a bányákból (Tuthill, 1866:293–294).

¹² *Greaser*: lekicsinylő kifejezés, a spanyol-ajkú, színesbőrűnek tartott mexikóiakra használták.

éheznek” (Davis, 1937:102). Úgy vélekedett, hogy a bányában is csak annak éri meg, aki- nek otthon rosszabb dolga volt (108). Larkin, amikor 1848. júniusában elment az arany- mezőkre kilenced magával, írja, hogy társai napi ötven dollárt ástak társulásban két tíz láb hosszú bölcsővel. A bölcsők értéke egyenként százötven dollár volt. Ebben az időben Monterreyben csak tizenöt dollárt fizettek napszámként. Azt is leírta, hogy változó volt a szerencse. Két testvér egymás mellett dolgozott, az egyik nap egyikük hét dollárt termelt ki, míg a testvére nyolcvankettőt (Larkin, 1848; McDade).

A szerencse forgandó. A bányákban inkább ki voltak szolgáltatva a szerencsének, de enni, ruházkodni, lakni mindenképpen kellett. Valószínű, hogy a VIII. parancsolat nem volt fölösleges, mivel felszólít: „Ne lopd el társaid csákányát, lapátját vagy serpenyőjét. Ne is vedd el engedélye nélkül. Ne vedd kölcsön, ha neki nincs fölösleges eszköze. Ne add vissza törötten. Ne kérd el újra. Ne beszéljess társaddal, amikor a bérelt vize folyik. Ne mozdítsd el a határjelző karót, hogy saját parcellád növeld. Ne áss alá a társad folyópadjának egy eret követve. Ne serpenyőzz társad bölcsőjéből (maradék földjéből). Ne vegyél el aranyat a társaság serpenyőjéből, zsebedbe vagy szádba rejtve. Ne csapd be társadat a részese- désből. Ne lopd el lakótársad aranyporát, hogy a magadéhoz tedd, mert biztos rájön, s összehívja a társakat, s biztos felkötnék, vagy ötven korbácsot kapsz, vagy kopaszra nyír- nak, vagy parázzsal megbélyegeznek”.

E tiltássor megismertet minket a kapzsiság, a harácsolás jegyében elkövetett tettekkel, s a korai, öntörvényű bíraskodás eredményeivel, a büntetésekkel.

A korszakot elemző Hoge szerint kezdetben, 1848-ban, amíg sok volt az arany, elegendő hely az ásásra, bányászatra, kevés bünt követtek el. A bányászok kint hagyhatták a fel- szerelésüket a folyónál, és reggel érintetlenül találták. Eleinte egy-egy gyilkosság történt az ital és a szerencsejáték folyományaként. A lopás általában hasonló szinten maradt, mint a Keleti partvidéken. A 49-esek érkezésével túl sok lett a bányász, kevéssé vált a hely, az arany mennyisége is egyre csökkent. Volt, aki azért ölt, hogy parcellát foglaljon. Ekkor már száz dollár ellopásáért akasztás járt. Hoge korabeli írásokra hivatkozik, amikor kifejti, a büntetés nem mindig igazságos, de gyors volt. A bányászoknak „nem volt idejük” bíróságra járni, ülnökökre, jogászokra várni. *Judge Lynch* volt az igazságosztó (Hoge, 1998). A *mob law*-ról (lincs törvény) Eliza Farnham is elgondolkodik. A bányászok hevenyészett bíróságai ugyan szabályos eljárást visznek végig, bíráik, ülnökeik vannak, szemtanúk is felsorakoznak, bizonyítás történik, de mindez két óra leforgása alatt, és az ítélet végrehaj- tása után, mintha misem történt volna, visszatérnek a napi tevékenységükhöz. „Félő elgon- dolni –folytatja Farnham–, hogy hány ember eshetett áldozatul balesetnek és félreértésnek köszönhetően”, hány embert várnak otthon hiába (Farhnam, 1856:317–318).

Vallejo apja, amikor a tanúskodást megtagadta az őt megkárosító marhatolvajok –ez esetben éhező katonák– tárgyalásán (Vallejo, 1875:2011), a korszak igazságszolgáltatási gyakorlata, a *lynch*-törvények ellen fordult. E statáriális gyakorlatról kiábrándultan ír Hugo Reid is barátjának (Monterrey, 1849. április 22.)

Ne menj a bányába, akármit is mesélnek róla. [...] A bányák torkig tele vannak csavargókkal a világ minden tájáról, sehonnai gazemberek ismeretlen vidékek- ről, [...] és végül de nem utolsó sorban –folytatja szarkasztikus hangon Hugo Reid– Lynch Bíró ezer karjával, ezer vak szemével, ötszáz hazug nyelvével, ké-

szen arra, hogy felakasszon, felnégyeljen az igazság zászlaja alatt bárkit, aki nemtetszését vívta ki, mert vagy rövidre vágta a haját és nem parókát viselt, ahogy a fenn említett bíró, vagy akár, mert az említett egyén felöltője nem két-soros gombolású volt, vagy valami hasonló súlyos vétség és csúfság miatt, ami a tisztelt jogászt zavarta (Dakin, 1978:164).

A IX. parancsolat, –ami az elhamarkodott ítéletek kimondóinak, végrehajtóinak is szólhatna–, folytatja a rosszul megválasztott megoldásoktól való eltiltást: „Ne mondj csali meséket távoli hegyek jó lelőhelyeiről szomszédos társadnak, aki barátod lehet, aki segítségre lehet öszvérevel, eszközeivel, takaróival. Mert, amikor visszatér a havas hegyen át, mint egy kutyát lelőhet.” Társa becsapásától óvja, s annak következményeitől, ahogy már korábban a III. parancsolatban is tette.

3. Az utolsó, a X. parancsolat

Kaliforniában már a missziós és a mexikói időszakban is komoly gond volt az asszonyok jelenlétének hiánya.¹³ A nagy gazdasági remények sarkallta migráció és az abból származó gyors népességnövekedés egyik velejárója, hogy kevés asszony érkezett a szerencsét próbálókkal. Az egyik emlékező, Mary Jane Megquier írja például, hogy a hajón, amin utazott, ő volt az egyetlen nő kétszáz férfi között. Az aranyláz idején tehát még fokozódott a férfi-nő arány egyenlőtlensége, a jelenség vadhajtásaival együtt (itt a prostitúcióra gondolunk, amiben elhíresültek a kínaiak). Ebből a helyzetből származtak mulatságos jelenetek is: San Franciscóban 1849. december 20-án nagy híre kelt annak, hogy különböző hajókon 25 asszony érkezett [...], és összecsendült a nép a kikötőben. Érthető, hogy miért férfi áruhában indul a hű szerető szerelme keresésére, és bányászódik férfi módra Isabel Allende *A szerencse lánya* (2001) című regényében, mely történeti források felkutatásával készült, és forrásai lehettek az emlékező asszonyok írásai. Az emlékező asszonyok pozitív példái a nők jelenlétének, részvételének, egyedül, vagy férjük, családjuk társaságában. A bevándorló asszonyok, többsége férfi hozzátartozókkal jött és írt a korabeli eseményekről, ahogy láttuk, Mary Jane Megquier esetében is. Egyedül, de más asszonyok társaságában érkezett Eliza W. Farnham. Később ő maga is szorgalmazta a nők áttelepülését. Családok is érkeztek együtt, mint láttuk a Larkin említette száz felszerelkezett család esetében. Clarke ugyan egyedül érkezett, de terepelőkészítő szándékkal. Évekkel később hozta maga után a családját, a már szépen virágzó birtokra. Haraszty Ágoston is családotól érkezett, majd családi kapcsolatba került M.G. Vallejóval, két fia Vallejo két leányával házasodott.

Az asszonyok közül megemlítiük M. G. Vallejo feleségét, Francisca Benicia Vallejót is, akit azzal tisztelték meg az alkotmány megalkotására összegyűlt kaliforniaiak, hogy róla keresztelték el az egyik újonnan alapítandó várost második nevével Beniciának, s csak azért nem első nevével Franciscának, nehogy összetéveszték az akkor már San Franciscónak nevezett Yerba Buenával.

¹³ Lakosság nemek szerinti megoszlása 1850-ben: 8% nő, 92% férfi. Együtt 73 %-uk 20–40 év közötti (O'Meara, 1998).

Mit is kér a X. parancsolat? „Ne köss helytelen' (*unsuitable*) házasságot, ne felejtse el távoli asszonyod, s első szerelmed. Emlékezz arra, hogy ő milyen hűségesen, türelmesen várja visszatérte. Ne vess szemet társad asszonyára, még kevésbé lányára. Legyen szíved szabad, így a szerelem és a vonzalom férfi módjára rendeződik.”

A parancsolat a sok magányos férfinak szól, de a gyanú az asszonyokat sem kerülte el. Ráadásul a sokszor elhamarkodott önbíráskodás a félrelépőket keményen sújtotta és az igazságérzet visszas eredményt szült. Jonh Steeltől való az az értesülés, hogy egy férfi a feleségét szúrta le, ezért őt meglincselték, és egyéves kisfiuk árván maradt (Starr, 1973:56).

„Újabb tanácsom –folytatódik a X parancsolat– ha feleséged és gyermekeid vannak, akiket jobban szeretsz, mint az életedet, tartsd mindig elmédben, szemed előtt, igyekezz minél előbbre jutni, míg végre azt mondhatod: Már Istennek hála, eleget gyűjtöttem, haza indulhatok. Így, otthon majd tárt karokkal várnak, könnyezve, áradó szeretettel, örömmel. Együtt térdeltek le a Mennybeli Atya előtt, hogy hálát adjatok neki, hogy épségben tértél haza.” Ámen. Porszemek vagyunk. Egy 49-es (Hansen, 2000).

Folytathatánk még azzal: hálát adhatsz, hogy épségben értél haza, azért, hogy otthon meghallgathasd előszóval, a 49-esek asszonyainak parancsolatát, amit otthon fogalmaztak a Közép-Nyugaton, s ami már egy következő történet [...] (*The Wife's Commandments*).

Felhasznált irodalom

- Alcala, Carlos (1998). River trade gave birth to city, then floods came. *The Sacramento Bee*, 2/03/1998.
- Allende, Isabel (2001). *A szerencse lánya*. Budapest: Európa.
- Allende, Isabel (2002). *Elmosódó arckép*. Budapest: Európa.
- Bailey Thrumman, Sue (1952). *Pioneers of Negro Origin in California*. San Francisco: Acme Pub. Co.
- Brooks Gruver, Rebecca (1978). *An American History. Brief Edition*. Addison-Wesley Pub. Co.
- Dakin, Susan Bryant (1978). *A Scotch Paisano in Old Los Angeles. Hugo Reid's Life in California, 1832–1852. Derived from His Correspondence. (1939)*. Berkeley-Los Angeles-London: Univ. California Press.
- Davies, David (1937). An Emigrant of the Fifties: the Letters of James Clarke. *Quarterly Publication of the Historical Society of Southern California*, September-December/1937. 99–121.
- Davis, William C. (1994). *A Vadnyugat hőskora. 1800–1899*. Budapest: Helikon
- Davis, William Heath (1929). *Seventy-five Years in California*. A History of Events and Life in California: Personal, Political and Military; Under the Mexican Regime; During the Quasi-Military Government of the Territory by the United States and after the Admission of the State to Union: [...] enlarged edition of “Sixty Years in California” [...]. San Francisco: Douglas S. Watson.
- Davis, William Heath (1967.) *Seventy-Five Years in California*. Harold A. Small: San Francisco.
- Eldredge, Zoeth Skinner (1912). *The Beginning of San Francisco: From the Expedition of Anza, 1774, to the City Charter of April 15, 1850: with Biographical and Other Notes*. San Francisco. Elérhető: <http://www.sfmuseum.org/bio/valleji.html>, elérés dátuma: 2001.06.29.
- Farnham, Eliza W(ood) (1856). *California in-dors and out; How we farm, mine, and live generally int he Golden State*. New York: Dix, Edwards and Co.

- Grant, Ulysses S. (1852). *Personal Memoirs of U.S. Grant*. New York: C.L. Webster, 1885–1886. Chapter XIV–XV. Elérhető: www.sfmuseum.org/hist9/usgrant.html, elérés dátuma: 2002.07.12.
- Hansen, Gladys (2000). The Miners' Ten Commandments (by James M. Hutchings, Placerville Herald, 1853). Elérhető: www.sfmuseum.org/hist7/tencom.html.
- Hittel, Theodore H. (1898). *History of California by: Vols.I–III*. San Francisco: Stone and Company. Elérhető: www.sfmuseum.org/hist6/impact.html, elérés dátuma: 2002.07.12.
- Hoge, Patrick (1998). Justice wasn't pretty – but was quick. Accused felons were likely to face crowd with a rope. (Part Two. Way of Life). *The Sacramento Bee*, 18/01/1998.
- Kasler, Dale: Banks, businesses cashed in by 'mining the miners' (Part Four. The Legacy). *The Sacramento Bee*, 18/01/1998.
- Kroeber, Theodora (1981). *Ishi, az utolsó vadember*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.
- Larkin, Thomas O. (1848). Thomas O. Larkin's Letters Secretary of State (James Buchanan) about the Gold Discovery. (San Francisco, June 1, 1848; Monterey, June 28, 1848.). Elérhető: <http://www.sfmuseum.org/hist6/larkin.html>, elérés dátuma: 2002. 07.12.
- Magagnini, Stephen (1998) Bee Staff Writer: Chinese transformed 'Gold Mountain', Part Three, The People. Few struck it rich, but their work left an indelible mark. *The Sacramento Bee*, 18/01/1998.
- McDade, Sean. *The Evolution of Gold Mining. The methods of gathering gold...* Researched and illustrated by Bee staff artist.
- Megquier, Mary Jane (1994). *Apron full of gold. The letters of Mary Jane Megquier from San Francisco 1849–1856*. II. Edition (I. ed. 1949). Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Monroy, Douglas (1990). *Thrown among Strangers. The Making of Mexican Culture in Frontier California*. Berkeley-Los Angeles-Oxford: Univ. Of California Press
- O'Meara (1998). *7. Other Californians*. Elérhető: California History Collection, <http://lcweb2.loc.gov/ammem/cbhtml/cbother.html>, elérés dátuma: 2001.09. 20.
- Sherman, William T. (1847). William T. Sherman and Early California History. Sherman, William T. *Memoirs*. Chap. II. Early Recollections of California. Elérhető: <http://www.sfmuseum.org/hist6/sherm40s.html>, elérés dátuma: 2002. 07.12.
- Sherman, William T. (1848). Sherman and the Discovery of gold. Parts I., II. Sherman, William T. *Memoirs*. Chap. II. Early Recollections of California. Elérhető: <http://www.sfmuseum.org/hist6/shermgold2.html>, elérés dátuma: 2002. 07.12.
- Starr, Kevin (1973). *Americans and the California Dream 1850–1915*. New York: Oxford University Press.
- Stone, Irving (1965). *Matróz lóháton. Jack London élete*. Budapest: Gondolat.
- Tuthill, Franklin (1866). *The History of California*. San Francisco: H.H. Bancroft and Co.
- Vallejo, Mariano Guadalupe (1875). Recuerdos históricos y personales tocante a la Alta California. Manuscrito. Fragmento traducido al inglés. En: *Heath Anthology of American Literature*. 1994. Lexington-Toronto: D.C. Heath and Co.
- The Wife's Commandments (1849). Cleveland Plain Dealer, 1849. március 27. Elérhető: Museum of the City of San Francisco honlapja: <http://www.sfmuseum.org/>.